Ён быў прарок, ён быў рамантык. У чым прыцягальнасць асобы Уладзіміра Караткевіча

25.11.2020 11:28 | Аўтар: **Людміла Рублеўская** | **Культура, Літаратура**

Быў. Ёсць. Буду.

Таму, што заўжды, як пракляты,

Жыву бяздоннай трывогай,

Таму, што сэрца маё распята

За ўсе мільярды двухногіх.

Уладзіміру Караткевічу, які напісаў гэтыя прарочыя радкі, у гэтыя дні споўнілася б 90 гадоў. Ён мог бы яшчэ жыць... Так, марна гараваць ды гадаць -- колькі б яшчэ паспеў стварыць... Але асэнсоўваць тое, што ён нам пакінуў, значнасць ягонай асобы для Беларусі мы не перастанем ніколі. І сёння, у такі трывожны, складаны час, вялікі беларус Уладзімір Караткевіч -- той, хто можа аб'яднаць, натхніць, даць надзею, падказаць шлях... У звяздоўскай дыскусіі пра яго, з-за "кавіднай" рэальнасці -- завочнай, але ўсё ж дастаткова бурлівай, узялі ўдзел слынныя навукоўцы і пісьменнікі. І тыя, хто асабіста ведаў класіка, і тыя, хто не быў яго сябрам, але займаецца вывучэннем і папулярызацыяй ягонай творчасці.

Пагаварыць пра Караткевіча і яго спадчыну мы запрасілі намесніка дырэктара па навуковай рабоце Інстытута літаратуразнаўства імя Янкі Купалы Цэнтра даследаванняў беларускай культуры, мовы і літаратуры НАН Беларусі, доктара філалагічных навук, дацэнта Яўгена Гарадніцкага, намесніка дырэктара Нацыянальнай бібліятэкі Беларусі па навуковай і выдавецкай дзейнасці Алеся Сушу, загадчыка кафедры гісторыі замежнай літаратуры філалагічнага факультэта БДУ Ганну Бутырчык, пісьменніка, мастака, выдаўца Адама Глобуса, пісьменніка, дзяржаўнага дзеяча, намесніка старшыні Беларускага фонду культуры Анатоля Бутэвіча, кандыдата філалагічных навук, дацэнта кафедры гісторыі беларускай літаратуры філалагічнага факультэта БДУ Анатоля Вераб'я, кандыдата філалагічных навук, дацэнта кафедры стылістыкі і літаратурнага рэдагавання факультэта журналістыкі БДУ Пятра Жаўняровіча.

— Сёння Уладзімір Караткевіч стаў сімвалам. Вам не здаецца, што ягоныя чалавечыя рысы ўсё больш размываюцца, нівеліруюцца? Які міф пра яго вы б забаранілі, а які, наадварот, стварылі б?

Пётр Жаўняровіч.

Навіны | Папулярна

10:18 У Мінску мужчына грошы з кашалька калегі

09:30 У Лідзе ратавальні вынеслі з падпаленай ква чалавека, які спаў

08:34 У Музеі гісторы беларускага кіно стартуе рэтраспектыва, прысвеча Уладзіміру Караткевічу

08:22 У Швейцарыі жанч параніла ў краме нажом д чалавек

21:13 Беларусь і Калужск вобласць падпісалі прагра супрацоўніцтва на 2021-2 гады

20:19 БЧ запрашае здзей

УСЕ НАВІНЫ

Іншыя матэрыялы аўтара

У Кіеве Уладзімір Каратке цудам выратаваўся ад ава двойчы закахаўся

Каму не варта чытаць літаратурны часопіс?

Чаму дачка бабруйскага старасты развялася з лоў літоўскім

Разбурыць нельга сабрац Гандалавоз роспачы. Фест «ТЭАРТ» здзіўляў оперным серыялам і снабачаннямі

Парэшткі Змітрака Бядулі перапахаваюць 3 лістапад Усходніх могілках Мінска

Пётр Жаўняровіч: Караткевіч як сімвал — гэта ўжо бясспрэчная ісціна. Як піша моладзь у інтэрнэце, «Караткевіч forever». «Размыванне» чалавечых рыс заўсёды адбываецца з цягам часу, бо ўсё менш застаецца тых, хто з ім сябраваў, хто яго ведаў, а то і проста бачыў. А некаторыя «жывыя сведкі» часам вылузваюцца са скуры, каб выкінуць у інтэрнэт-прастору нейкае сваё «бачанне» Караткевіча. І гэта сведчанне пачынае тыражавацца, уваходзіць у грамадскую свядомасць і засланяць праз сваю рэкламнасць сапраўднага Караткевіча. У глабалізаваным свеце пакінуць штосьці толькі для знаўцаў практычна немагчыма — усё роўна гэты «міф» дзесьці вылезе. Няхай Караткевіч застанецца ў гісторыі такі, які быў, — адданы сын сваёй маці і сваёй Радзімы.

Яўген Гарадніцкі: Суседства імя вялікага пісьменніка з рознага кшталту байкамі і міфамі — рэч непазбежная. Аднак адзначу: толькі ў яго творах вы сустрэнеце яго сапраўднага. Творчасць Уладзіміра Караткевіча паказвае вельмі выразна, што супярэчнасці паміж індывідуальна-аўтарскім і калектыўна-інтэртэкстуальным не з'яўляюцца непераадольнымі. Галоўнай задачай маёй кнігі «Чалавек Рэнесансу, прадвеснік постмадэрнізму: мастацкі свет Уладзіміра Караткевіча», што выйшла нядаўна ў выдавецтве «Звязда», было якраз паказаць, як спалучаюцца ў творах выдатнага пісьменніка аўтарская прысутнасць і аўтарская самабытнасць з арганічнай далучанасцю да сусветнай культуры.

Адам Глобус: Некалі я збіраў глупствы, напісаныя і расказаныя пра Уладзіміра Караткевіча. Сярод іх былі апавяданні пра гермафрадытызм дзядзькі Валодзі, былі паказкі пра ягоную глыбокую веру ў Бога і пра гарэнне лампадак у ягонай кватэры, былі версіі пра смерць ад вялікай колькасці вострых прадуктаў, накшталт аджыкі ды гарчыцы... Я пакінуў збіраць гэтыя глупствы, бо іх колькасць і шматаблічнасць расла і расла. Найбольш мяне бянтэжыла тое, што хлусілі людзі вядомыя, яны лгалі, ведаючы пра лжывасць сваіх успамінаў. Ілгуны верылі, што ствараюць правільны і патрэбны вобраз Караткевіча. За лгунамі пайшлі паўтаральнікі хлусні... Пра гэта вельмі разумна сказала мая маці: «У іх свой Караткевіч, а ў нас свой». Наш Караткевіч разумны, вясёлы і жывы. Такім ён быў, ёсць і будзе.

Анатоль Бутэвіч: І сам Караткевіч, і яго жыццё, і створанае ім часта апынаецца (не без нашага наўмыснага ўплыву) у палоне міфалагізацыі. Галоўнае, каб гэта не замінала бачыць і разумець напісанае. Караткевіч так умела дадае да гістарычнай праўды свой домысел, што ўсё гэта разам і стварае непаўторнасць ягонага таленту. Але праўда і тое, што чым больш каля творчай асобы міфаў, тым больш у яе прыхільнікаў і людзей зацікаўленых.

Ганна Бутырчык: Сучасная міфатворчасць досыць спантанная, тут цяжка нешта забараняць. Ёсць рэдкія відэа- і аўдыёзапісы, успаміны сучаснікаў, разважанні літаратараў і, перадусім, творы Караткевіча, на падставе якіх кожны будзе ствараць свой уяўны партрэт класіка, які неабавязкова будзе адпавядаць рэчаіснасці.

Анатоль Верабей: Уладзімір Караткевіч быў, ёсць і будзе прадвеснікам Адраджэння, апосталам беларускасці, рыцарам чалавечнасці, сумлення і свабоды. Ён — пісьменнік пераважна рамантычнага тыпу мыслення. І гэтым значны як геній і класік. Хацеў бы, каб яго рамантызм не ўспрымалі павярхоўна, як штосьці наіўнае, несур'ёзнае, недасканалае. Ён вялікі, як Уільям Шэкспір, Адам Міцкевіч, Аляксандр Пушкін, Янка Купала.

Алесь Суша: Так, апісаная тэндэнцыя вельмі заўважная. Уладзімір Караткевіч стаў сімвалічнай постаццю. Гэта і добра, і дрэнна. Цудоўна, што пісьменнік пазнавальны. Але падобная «сімвалізацыя» ў нейкай ступені «забівае» саміх творцаў, ператварае іх у чысты дух без плоці. І тут важна не згубіць нешта матэрыяльнае і побытавае, не пазбаўляе праўды жыцця, праз якую нараджаліся цудоўныя творы.

— Менавіта Караткевіч — тая асоба, вакол якой можна ствараць літаратурныя легенды, кшталту «нядобрай кватэры» з «Майстра і Маргарыты» Булгакава альбо дома Шэрлака Холмса на Бэйкер-стрыт... Якія незвычайныя праекты па захаванні памяці Уладзіміра Караткевіча і папулярызацыі яго творчасці вы б прапанавалі?

Адам Глобус: У гонар Уладзіміра Караткевіча варта зладжваць у Ратамцы, што пад Мінскам, фэст «Дзікае паляванне караля Стаха», у якім прымуць удзел вершнікі і рыцарскія клубы з усёй Беларусі.

Яўген Гарадніцкі: Думаю, што адмыслова ствараць якіясьці артэфакты не варта. А вось турыстычны маршрут па мясцінах, звязаных з жыццём і творчасцю Караткевіча, можна распрацаваць.

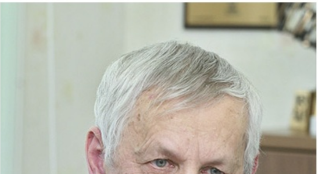

Яўген Гарадніцкі.

Анатоль Верабей: Трэба наведваць мясціны, дзе быў пісьменнік і якія ён дасканала адлюстраваў у сваіх творах, прапагандаваць іх. Гэта блізкае і дарагое яму беларускае Прыдняпроўе, родная яго Орша, дзе ёсць бацькоўская хата і два музеі. Дзедаўская хата ў Рагачове, дзе пісьменнік плённа працаваў — гэты горад быў для яго тым, чым былі для Гётэ Ваймар, для Пушкіна Болдзіна, для Льва Талстога Ясная Паляна, для Янкі Купалы Акопы. Варта наведаць каля Рагачова вёску Азярышча, каб убачыць тую мясціну, дзе на высокім стромкім беразе «груша цвіла апошні год» (пачатковыя радкі рамана «Каласы пад сярпом тваім»). Каб там жа ўбачыць Доўгую Кручу, дзе на строме вісяць сосны, страшна скурчаныя, каранямі ўгору і свежымі шатамі ўніз, якія пісьменнік згадаў у сваіх творах. Караткевічавы шляхі... Палессе, Полацк, Тураў, Кіеў, Масква, Крым, запаведнік Кедравая падзь у Хабараўскім краі, Польшча, Чэхія, Славакія... І, вядома, мясціны, звязаныя з пісьменнікам у Мінску: яго кватэры на вуліцах Чарнышэўскага, Веры Харужай (там адбываюцца мінскія падзеі рамана «Чорны замак Альшанскі»), Карла Маркса.

Пётр Жаўняровіч: Папулярызаваць Караткевіча трэба праз пераклады на асноўныя мовы свету, тады значнасць зробленага ім будзе даследавацца ў кантэксце еўрапейскай і сусветнай літаратуры. Некаторыя ж пісьменнікі, так бы мовіць, «усплывалі» праз стагоддзі.

Анатоль Бутэвіч: Я не стараўся б бегма бегчы за тымі, хто імкнецца ствараць літаратурныя легенды пра творчую асобу. Больш карысна проста выдаваць яго творы, чытаць іх, экранізаваць. А для яшчэ большай папулярызацыі творчасці гэтага майстра слова я б прапанаваў заснаваць літаратурную прэмію імя Уладзіміра Караткевіча для самых таленавітых пісьменнікаў гістарычнай тэматыкі, а мо, нават і для апантаных краязнаўцаў.

Ганна Бутырчык: Я чамусьці думаю не пра кватэру ці дом, я думаю аб парку Уладзіміра Караткевіча са скульптурамі герояў на якой-небудзь літаратурнай сцежцы-квэсце па творах пісьменніка. Уяўляеце сабе Гервасія Выліваху, які гуляе ў шахматы са Смерцю? Альбо Алеся Загорскага на белым кані? Андрэя Беларэцкага і Надзею Яноўскую? Са шматлікімі цытатамі, раскіданымі ў самых нечаканых мясцінах парку: ад усім вядомых «Рабі нечаканае, рабі, як не робіць ніхто», «Кожны носіць сваё неба з сабой» да менш пазнавальных. Як літаратуразнавец, я хачу, каб пасля паспяховага ажыццяўлення акадэмічнага 25-томнага выдання твораў Караткевіча з'явіўся і яго энцыклапедычны даведнік з поўнай бібліяграфіяй па творчасці, аналізам твораў, паказальнікам герояў.

Алесь Суша: Магчымыя шматлікія «рымейкі», паколькі з майго вопыту многія творы Караткевіча чытаюцца і ўспрымаюцца рознымі людзьмі зусім па-рознаму. Адпаведна, яны могуць быць пададзены ў прынцыпова розных творчых формах. Асоба Уладзіміра Караткевіча і яго творчая спадчына маюць яшчэ багацейшы патэнцыял для творчага пераасэнсавання. Прывяду толькі адзін прыклад. Да юбілею пісьменніка ў Музеі кнігі Нацыянальнай бібліятэкі Беларусі пачынае работу незвычайная выстаўка — «З кніг Уладзіміра Караткевіча». На ёй упершыню можна ўбачыць панараму кнігазбору пісьменніка з яго асабістага кабінета. Асноўнае месца ў экспазіцыі аддадзена экслібрысам Уладзіміра Караткевіча. Значная іх частка зроблена самім пісьменнікам. На выявах — Скарына, Гусоўскі, а таксама любімыя Караткевічам ветразі. Вылучаецца экслібрыс з абрысамі зброі касінераў. Унікальныя дароўныя надпісы на кнігах уводзяць у сяброўскае і творчае кола пісьменніка. Змена ракурсаў, іншае асвятленне: пісьменнік становіцца чытачом, але і бачна, як гэты чытач паступова стаў пісьменнікам, як пашыралася яго кола кантактаў і кола чытання. Мы вельмі ўдзячныя захавальнікам спадчыны Уладзіміра Караткевіча — сям'і пляменніцы пісьменніка Алены Іванаўны Сінькевіч.

Алесь Суша.

— Вядома, што Уладзімір Караткевіч быў гуманістам, меў шмат сяброў розных нацыянальнасцяў, спавядаў «нецярпімасць да нецярпімасці». З іншага боку, заяўляў: «Выбірай — быць пасрэднасцю на мове суседа або нечым значным на сваёй». Ці можна назваць яго чалавекам свету, або ўсё ж нацыяналістам?

Анатоль Верабей: Самы любімы яго пісьменнік Максім Багдановіч — геніяльны ў беларускай і ў сусветнай літаратуры ў творах, якія напісаны на беларускай мове, рускамоўныя ж яго творы — сярэдняя руская белетрыстыка пачатку XX стагоддзя. Мне Мікола Грынчык, беларускі літаратуразнавец і сябар Уладзіміра Караткевіча, расказаў, што Караткевіч у пачатку 1950-х паказаў свае творы ўкраінскаму паэту і акадэміку-літаратуразнаўцу Максіму Рыльскаму. Той параіў пачаткоўцу, што калі ён хоча рэалізавацца як пісьменнік, то няхай піша па-беларуску. Уладзімір Караткевіч і нацыяналіст, і чалавек свету.

Адам Глобус: Для мяне важна яшчэ і тое, што патрыятызм Караткевіча беларускамоўны. Дзякуючы гэтаму ён укаранёны ў Беларусь. Перакананы, што беларускі народ абраў Караткевіча ў свае героі не толькі за вялікі літаратурны талент, а і за ягоную паслядоўную беларускамоўнасць.

Яўген Гарадніцкі: У Караткевічу паяднана шмат якасцяў, якія можна было б ахарактарызаваць як супрацьлеглыя або супярэчлівыя. Быў ён, напрыклад, апантаным працаголікам і разам з тым заўзятым падарожнікам. Зададзенае пытанне пра «чалавека свету» або «нацыяналіста» таксама намякае на магчымую супярэчлівасць. Адказ просты. Быў ён і тым, і тым. Цэльнасць чалавека не ў жалезабетоннай аднастайнасці, а ў натуральным аб'яднанні супрацьлегласцяў.

Пётр Жаўняровіч: Караткевіч — полілінгвальная асоба, асабліва гэта датычыцца славянства. Ды і цалкам чалавекам свету Караткевіча назваць немагчыма: ён не раствараецца ў агульнай масе творцаў шматэтнічнага свету, ён адразу ўгадваецца як наш, свой, тутэйшы, беларус. Ніякага нацыяналізму ў яго няма — ёсць пачуццё абавязку, калі ўжо Бог дараваў талент, перад СВАІМ народам. Працаваць «не для сябе, а для роднай краіны, для Беларусі».

Ганна Бутырчык: Я веру ў тое, што кожны чалавек свету найперш павінен быць нацыяналістам, таму што Сусвет адкрываецца ў спасціжэнні глыбіні самых простых рэчаў: адчування прыналежнасці да пэўнага роду, захаплення роднымі краявідамі і гучаннем народных песняў, смакавання роднай мовы. І Караткевіч тут не выключэнне. Заўжды апелюючы да нацыянальнага кантэксту, Караткевіч прапануе такія вобразы, сімвалы, сюжэты, што чытач даволі лёгка знаходзіць паралелі з сусветнай культурай. Нездарма адным з улюбёных заняткаў літаратуразнаўцаў з'яўляецца расчытванне біблейскага, міфалагічнага кантэкстаў твораў Караткевіча.

Ганна Бутырчык.

Анатоль Бутэвіч: Вядома ж, Караткевіч — чалавек свету. Але, безумоўна, са сваімі моцнымі нацыянальнымі каранямі. Бо без свайго, нацыянальнага, сур'ёзным творцам у свеце няма чаго рабіць. Караткевіч нястомна сцвярджае, што беларусы здаўна і на роўных у еўрапейскім хаўрусе, а праз гэта — і ў сусветным. Як і ён сам.

Алесь Суша: Караткевіч быў, як мне тое падаецца, і інтэрнацыяналістам, і нацыяналістам. Сапраўды, ён меў багата сяброў і знаёмых у самых розных краінах і з павагай ставіўся да іншых народаў і нацыянальнасцяў. Пры гэтым ён дайшоў да вельмі важнай ісціны, што каб цябе, твой народ і яго культуру паважалі, ты павінен паважаць іх сам. Калі ў цябе няма гонару за родны край, яго гісторыю і сучасныя дасягненні, калі ты адмаўляешся ад роднай мовы і забываеш традыцыі бацькоў, як можна спадзявацца, што іх будуць любіць і паважаць суседзі? Важна, што Караткевіч зрабіў гэта ў тым самым XX стагоддзі, калі беларусы бязмерна захапляліся «вялікімі і магутнымі» мовамі і культурамі суседніх народаў, а пры гэтым найбольш актыўна ў параўнанні з усімі ранейшымі часамі адмаўляліся ад уласнай культуры і матчынай мовы. Ён паказаў найперш самім беларусам, што нам ёсць чым ганарыцца, што мы, хай і не лепшыя (пра гэта ніхто не кажа), але і не горшыя, чым іншыя народы. У гэтым сэнсе Караткевіч, безумоўна, быў нацыяналістам. Урэшце, часам яго так і называлі — калі з папрокам, а калі з павагай.

— Наколькі, на вашу думку, Караткевіч быў здольны на кампрамісы? Чым мог ахвяраваць дзеля творчасці?

Адам Глобус: «Пагаджайся на рэдактарскія праўкі, а потым, калі будзеш перавыдаваць твор, вернеш свой арыгінальны варыянт...» — так Уладзімір Караткевіч вучыў мяне верыць у сваю літаратурную зорку, якая паспрыяе перавыданню маіх тэкстаў. Вучыў, бо і сам верыў у сябе і сваю зорнасць і абранасць.

Анатоль Верабей: Пры падрыхтоўцы да друку рамана «Леаніды не вернуцца да Зямлі» ў пачатку 1960-х гадоў ён сказаў: «І коскі з месца не зрушу!» У кніжным выданні гэтага рамана (1982) ён вымушаны быў пакінуць назву, што была ў яго часопіснай публікацыі 1962 года, — «Нельга забыць». У зборы твораў Уладзіміра Караткевіча ў 25 тамах (том 6), думаецца, захавана воля пісьменніка, бо гэты твор надрукаваны пад назвай «Леаніды не вернуцца да Зямлі». Пры падрыхтоўцы першага кніжнага выдання на беларускай мове рамана «Каласы пад сярпом тваім» (а згадзіўся дапамагчы ў гэтым пісьменніку Адам Мальдзіс). Уладзімір Караткевіч ахвяраваў нечым прыватным, каб твор быў выдадзены, але быў непахісны, калі адстойваў сутнаснае, істотнае.

Яўген Гарадніцкі: Згадваецца адразу аповед Рыгора Барадуліна пра «і коску не зрушу!» Аднак, думаецца, Уладзімір Сымонавіч быў здольны ў нейкіх выпадках і на разумны кампраміс.

Пётр Жаўняровіч: Караткевіч мог ісці на кампрамісы, але ў другарадным. Гэтага вымагала простае чалавечае існаванне на зямлі: ён прынцыпова не меў «партфеля», зарабляў толькі творчасцю, разумеў адказнасць за маці, забраў яе з Оршы. Таму і згаджаўся на змяненні ў сваіх творах (шмат якіх). Але калі, напрыклад, атрымаў шмат заўваг з «Нёмана» наконт эсэ «Святая Предслава» пра Ефрасінню Полацкую, забраў твор з часопіса. Значыць, у 1960—1970-я гады ён мог ахвяраваць дзеля творчасці і матэрыяльным дабрабытам, і здароўем, і сямейнымі адносінамі.

Алесь Суша: Быў здольны на кампраміс. Ён быў чалавекам. І як асоба, і як творца ён вагаўся, аналізаваў розныя погляды, версіі, дакументы. І рабіў высновы, рабіў выбар. Часам, відаць, няпросты. Урэшце, усе (асабліва — творчыя) людзі штодня, калі не штохвіліну, робяць выбар.

Ганна Бутырчык: У рэчышчы гэтага пытання чамусьці згадваюцца два «бескампрамісныя» выступленні Караткевіча. Першае — пры абмеркаванні «Каласоў...» у 1967-м, калі пісьменнік катэгарычна адмовіўся ісці супраць праўды і перадтвараць «нацыянальнае», як ён лічыў, паўстанне Кастуся Каліноўскага 1863 года ў сацыяльнае, як настойвалі рэцэнзенты. Бескампрамісная пазіцыя пісьменніка не толькі аддаляла перспектыву выдання рамана, але і ставіла пад сумненне такую магчымасць увогуле. І другі, больш вядомы эпізод з пісьменніцкага пленума 1979 года, прысвечанага сучаснаму раману, са знакамітым тэзісам пра тое, што праблема сучаснага рамана — пісаць харошыя раманы і не гадзіць суседу. Па сутнасці, Караткевіч у адной фразе сфармуляваў сваё пісьменніцкае і жыццёвае крэда. Ён быў абсалютна нецярпімы да любых ацэнак мастацкай творчасці з пазіцый, як ён гэта фармуляваў, «ідэалагічнай урэднасці» і абсалютна не выносіў фальшу ні ў творчасці, ні ў адносінах з людзьмі.

Анатоль Бутэвіч: Мне падаецца, што кожны сапраўдны пісьменнік дзеля творчасці ахвяруе ўсім сваім жыццём. Дык ці патрэбны яшчэ нейкія іншыя кампрамісы?

Анатоль Бутэвіч.

— Як вы ставіцеся да выдання твораў пісьменніка з адноўленымі купюрамі, без рэдактарскіх правак? Ці заўсёды гэта на карысць твору?

Яўген Гарадніцкі: Выданні, у якіх асноўны тэкст дапаўняецца купюрамі, сёння даволі распаўсюджаны. Мэта ў іх перш за ўсё акцэнтаваць увагу на метамарфозах, што адбываліся з творам. У Зборы твораў варта было б прытрымлівацца традыцыйнай схемы: падаць спачатку асноўны тэкст, а пасля — у дадатку — варыянты, розначытанні, аднoўленыя купюры. Інакш тэкст некаторых твораў Караткевіча («Леаніды не вернуцца да Зямлі», «Каласы пад сярпом тваім») успрымаецца неяк страката. І так, сапраўды, не ўсе вернутыя (кім у кожным канкрэтным выпадку?) купюры ўспрымаюцца як паляпшэнне твора.

Пётр Жаўняровіч: Расійскі пісьменнік Міхаіл Велер пісаў, што рэдагаванне савецкага часу — «біч рускай літаратуры». Не выключэнне тут і беларуская літаратура. А адносна Караткевіча гэта выявілася найбольш выразна. Так, у новым Зборы твораў у рамане «Леаніды не вернуцца да Зямлі» аднoўлены фрагменты пра ўзаемадачыненні Андрэя Грынкевіча з падрадчыкам, якія, з літаратуразнаўчага пункту гледжання, нібы парушаюць агульную стылістыку твора, але, безумоўна, дапамагаюць зразумець чытачу пякельную працу персанажа, каб зарабіць адпаведную суму грошай. Або ў эсэ «Казкі Янтарнай краіны» вяртаецца пачатак твора, у якім тлумачыцца аўтарскае сэнсавае напаўненне слоў «янтар» і «бурштын». Якраз вельмі важны аспект ва ўсёй структуры эсэ! Зразумела, што вернутыя фрагменты павінны былі прайсці рэдактарскую апрацоўку, але ў асноўным моўна-стылістычную праўку. Тут узнікае праблема ў тым, што аўтар, калі б ён раптам з'явіўся ў нашу сучасную зямную юдоль, убачыў бы творы, адрозныя ад рукапісаў і машынапісаў. Якія ён нібыта і не пісаў. Але такое ўласціва ўсім сусветным літаратурам... І Віктор Гюго, і Леў Талстой, і Вінцэнт Дунін-Марцінкевіч убачылі б тое ж... Мяркую, што падобнае вяртанне патрабуецца многім творам беларускай літаратуры. Дзеля прыкладу: у кнізе Уладзіміра Калесніка «Ветразі Адысея» пра Уладзіміра Жылку выкінуты фрагмент пра Алеся Гаруна, — паводле архіўных матэрыялаў Галоўліта, «националиста и врага белорусского народа периода гражданской войны». Таму вяртанне ў творы Караткевіча ліквідаваных фрагментаў — прыклад захавання аўтарскай волі.

Анатоль Бутэвіч: Кожнага з нас чытае і карэктуе рэдактар. Але калі праўкі і змяненні зроблены насуперак волі аўтара, то гэта несправядліва, варта вярнуцца да таго, што было напісана першапачаткова. Калі ж праўкі аказаліся прынятыя аўтарам, ён з імі пагадзіўся (такое таксама бывае даволі часта), то не варта настойваць.

Ганна Бутырчык: Аўтарская рэдактура, па-мойму, шмат дадае да творчага партрэта Уладзіміра Караткевіча, які пільна вывяраў кожнае слова. Калі адкрываеш «дакупюрны» варыянт рамана «Каласы пад сярпом тваім», разумееш, што Караткевіч напісаў зусім іншы раман, чым мы прызвычаіліся чытаць. У «рэдактуры» вынішчаны нацыятворчы пафас рамана, выкраслены разважанні наконт беларускай дзяржаўнасці, так званай Рэспублікі Вялікай Ракі; практычна спляжаны хрысціянскі кантэкст, зададзены эпіграфамі з Евангелляў паводле Лукі і Мацвея. Выразаныя моманты, што задавалі паралелі вобраза Алеся Загорскага, які хоча «выкупіць грахі ўсіх, сваёй крывёю здабыць вызваленне для ўсіх, загінуць за ўсіх», з вобразам Хрыста. Прывяду толькі адзін прыклад замены двух радкоў у апошнім вершы Алеся Загорскага («Чым угнявіла ты Бога...»). Згадзіцеся, што радкі «З мовай памерла. Для заўтрашніх дзён не ўваскрэсла, / Каб на руінах маіх выкуплення зярняты ўзраслі» ў пачатковым варыянце ў параўнанні з радкамі «У бітвах скрываўлена, каб чалавецтва ўваскрэсла, / Каб на палетках ягоных воля і мова ўзраслі» ў савецкіх выданнях задаюць абсалютна іншыя параметры інтэрпрэтацыі твора. Таму я настойліва рэкамендую ўсім аматарам творчасці Караткевіча паглядзець аднoўлены варыянт рамана.

Адам Глобус: Добра, калі ў такіх выданнях карэктура зроблена на выдатна.

Алесь Суша: Стаўлюся ў цэлым станоўча, але і асцярожна. Для даследчыкаў бывае важна дазнацца, як сам аўтар працаваў з тэкстам, што змянілі рэдактары і выдаўцы. Гэта дазваляе рэканструяваць ход думкі пісьменніка і лепш зразумець яго пачатковыя ідэі. З іншага боку, выданне «сырога» тэксту часам паказвае яго пачатковую стылістычную ці граматычную недасканаласць. Урэшце, менавіта на гэта ў асноўным скіраваны намаганні рэдактараў — каб палепшыць тэкст. Натуральна ж, большасць рэдактарскіх правак узгаднялася з аўтарам і канчатковая версія была вынікам іх супольнай працы. Таму вяртанне да пачатковай версіі не заўжды можа быць найлепшым шляхам для шырокай аўдыторыі.

— Які ваш прагноз наконт выяўлення новых звестак, новых дакументаў ці рукапісаў Караткевіча? Ці знойдзецца працяг «Каласоў пад сярпом тваім»?

Адам Глобус: На маіх вачах Караткевіч парадкаваў і перадаваў свае рукапісы ў архіў. Некалькі разоў ён расказваў мне пра тое, чаму не змог напісаць працяг «Каласоў пад сярпом тваім». Караткевіч не хацеў забіваць Кастуся Каліноўскага, не хацеў пісаць сцэны з катаваннямі і павешаннем найвядомейшага з нацыянальных герояў, таму ніякіх іншых раманаў Караткевіча ніхто не знойдзе. Зрэшты, літаратурная спадчына Караткевіча вялікая і без гіпатэтычных знаходак і дадаткаў. Давайце прачытаем і перачытаем яе.

Адам Глобус.

Яўген Гарадніцкі: Чаму ж не. Шукаць трэба заўсёды. Наконт знаходкі працягу «Каласоў пад сярпом тваім» не ўпэўнены. Перакананы толькі ў тым, што разам са знаходкай разбурыцца сапраўды прыгожая легенда.

Анатоль Верабей: Калі нешта знойдзецца, будзе вельмі добра. Вядомыя мне архіўныя матэрыялы не дазваляюць сцвярджаць, што раман быў закончаны. Думаю, што ў сярэдзіне 1960-х гадоў цяжкасці з выданнем, іншая работа, прычыны творчага плана не дазволілі закончыць «Каласы». У апошнія гады жыцця Уладзімір Караткевіч думаў завяршыць раман. Аднак смерць жонкі ў лютым 1983 года, якая моцна паўплывала на душэўны стан пісьменніка, уласная хвароба і ўрэшце смерць не дазволілі, на вялікі жаль, здзейсніць гэту задуму.

Ганна Бутырчык: Хачу памыліцца, але я не веру ў тое, што чытач калі-небудзь убачыць працяг «Каласоў...», надта цяжка далася Караткевічу бітва за першыя кнігі. Думаю, што ўсведамленне таго, што працяг у тым выглядзе, якім ён быў задуманы, выдаць будзе немагчыма, прымусіў Караткевіча спыніць работу.

Пётр Жаўняровіч: Новыя звесткі і дакументы, безумоўна, будуць з'яўляцца. Невядомы лёс рукапісу рамана «Хрыстос прызямліўся ў Гародні: Евангелле ад Іуды». Праз адсутнасць у БДАМЛіМ матэрыялаў нашых літаратурных часопісаў за асобныя гады няма звестак пра рукапісы некаторых публіцыстычных твораў. Можна шукаць (і ўжо выяўленыя) цікавыя дароўныя надпісы Караткевіча на кнігах, паштоўках і фотаздымках. Магчыма, існуюць нерассакрэчаныя дакументы і ў адпаведных органах. Наконт працягу (заканчэння) рамана «Каласы пад сярпом тваім»: маё меркаванне, заснаванае на вывучэнні творчай работы аўтара ў другой палове 1960-х — 1970-х гадах, зводзіцца да наступнага: можна, безумоўна, шукаць, але наўрад ці гэта перспектыўны занятак.

Анатоль Бутэвіч: Хацелася б верыць, што нешта яшчэ можна знайсці. І калі б адшукаўся раптам працяг «Каласоў...», гэта было б найвялікшым шчасцем для ўсіх нас. А яшчэ я пастараўся б больш грунтоўна сабраць лісты аўтара, яго аўтографы, адным словам, усё-ўсё напісанае ім.

Алесь Суша: Прагноз станоўчы. Новыя дакументы ўвесь час знаходзяць. Кола кантактаў Уладзіміра Сямёнавіча было вельмі шырокае. Але я хацеў бы, каб пошукі (а нават і працягу «Каласоў») і знаходкі працягваліся бясконца.

— Як паўплывала знаёмства з творчасцю і асобай Уладзіміра Караткевіча асабіста на вас?

Анатоль Верабей: Ён навучыў мяне мацней любіць Беларусь, а яго творчасць стала узорам. Даследаваць жыццё і творчасць Уладзіміра Караткевіча, кажучы яго словамі, «цяжкі крыж, але вельмі пачэсны».

Адам Глобус: Знаёмства з Караткевічам на мяне паўплывала моцна. Напрыклад, я змог своечасова кінуць піць, каб не занурыцца ў алкагалізм, як гэта зрабіў наш дзядзька Валодзя.

Яўген Гарадніцкі: Творчасць Караткевіча пераканала ў тым, што ў беларускай літаратуры высокі інтэлектуальны і духоўны патэнцыял.

Ганна Бутырчык: Калі б мне прапанавалі выбраць адзіную фразу, якая найлепш адпавядае Караткевічу і яго творчасці, яна гучала б так: «І не пакіну пасля сябе другой Візантыі, акрамя любові». У адказ Уладзіміру Сямёнавічу і ў адказ на гэтае пытанне скажу: «Люблю».

Пётр Жаўняровіч: Асабіста не пашанцавала быць знаёмым, крыху запозна прыйшло ўсведамленне гэтай неабходнасці. Але памятаю, як у 1984 годзе падчас адпачынку ў Крыме быў уражаны паведамленнем у «ЛГ» пра смерць Караткевіча. І сустрэчы ў гасцёўні імя Уладзіміра Караткевіча ў адным з рабочых інтэрнатаў «Інтэграла», і стварэнне музея на грамадскіх пачатках у Мінскім каледжы электронікі — вынік уплыву асобы і творчасці пісьменніка на мой жыццёвы шлях. А потым і навукова-даследчая дзейнасць, звязаная з Караткевічам. Нічога выпадковага не бывае. Значыць, мой лёс вёў мяне менавіта да такой сустрэчы з Караткевічам.

Анатоль Бутэвіч: Калі прызнацца шчыра, то гістарычнай тэмай я захварэў не без уплыву Уладзіміра Сямёнавіча. Захварэў, відаць, невылечна. Пахвалюся, што я меў шчасце бачыць Караткевіча, слухаць яго, сустракацца з ім. Маю ягоны аўтограф на цудоўнай кнізе 1983 года выдання «Чорны замак Альшанскі». Напісаў некалькі ўступных слоў да выдадзеных пазней ужо, ягоных кніг. Прызнаюся яшчэ ў адным: сапраўды, Караткевіч вымусіў мяне паверыць, што «На Беларусі Бог жыве». І за гэта яму — мая бясконцая ўдзячнасць.

Алесь Суша: Маё знаёмства з Караткевічам пачалося яшчэ да майго фізічнага нараджэння. Справа ў тым, што мая маці як студэнтка філалагічнага факультэта БДУ напісала ці не першую дыпломную работу пра «Каласы» Караткевіча і пачала працаваць над кандыдацкай дысертацыяй па прозе пісьменніка. Ведаю, што ў яе было вялікае жаданне, як і ў яе навуковага кіраўніка — Івана Навуменкі. Але... яе дысертацыяй стаў я. У далейшым маці запрашала Караткевіча на творчыя сустрэчы на курсы павышэння кваліфікацыі Белтэлерадыёкампаніі, якімі яна тады кіравала. Натуральна ж, у нас дома былі ўсе выданні пісьменніка і нярэдка гучала яго імя... То можаце здагадацца, наколькі вялікую ролю і які ўплыў зрабіў Караткевіч на нашу сям'ю.

— Калі падсумаваць: у чым прыцягальнасць і значнасць постаці Уладзіміра Караткевіча?

Адам Глобус: Да Караткевіча жанры гістарычнага рамана і дэтэктыва лічыліся другаснымі і нават малапатрэбнымі ў беларускай літаратуры. Гістарычны раман «Каласы пад сярпом тваім» і прыгодніцка-дэтэктыўная аповесць «Дзікае паляванне караля Стаха» вывелі гэтыя жанры ў шэрагі ўзорных.

Анатоль Верабей: Ён шмат зрабіў для росту нацыянальнай свядомасці беларусаў, адраджэння іх гістарычнай памяці. Ён узвысіў беларусаў, паказаў іх трагічную і велічную гісторыю. Асуджаў тыранію, дэспатызм і здраду Радзіме. Яго творчасць, пры ўсім драматызме і нават трагізме, жыццярадасная і аптымістычная. Уладзімір Караткевіч — сумленне беларускага народа.

Анатоль Верабей.

Пётр Жаўняровіч: На жаль, у савецкі час ён не мог напісаць усё, што думаў, — шмат што адышло разам з ім. Такіх людзей пасылае Неба кожнаму народу нячаста. Прыцягальнасць постаці Караткевіча — у яго сучаснасці, бо амаль усе творы не пакрыліся пацінай часу, чытаюцца з захапленнем. Ён сярод нас, ён нібы пазірае і ацэньвае нашы ўчынкі і паводзіны. Караткевіч у другой палове XX стагоддзя далучыў беларускую літаратуру да еўрапейскасці, а сваімі творамі разбураў састарэлыя палажэнні гісторыкаў-сацыялагізатараў — аўтараў падручнікаў і дапаможнікаў, — і такім чынам набліжаў незалежнасць Беларусі. Яго няма сярод нас, але засталіся словы з верша пра Паўлюка Багрыма: «Паміраю і веру: / Калісьці над светлымі водамі, / Над свабоднай зямлёю / І над Белаю Руссю маёй / Шчасце сонцам заззяе / І слова нашчадка свабоднага / Мае раны загоіць / Гаючай жывою вадой».

Ганна Бутырчык: Адна з асноўных заслуг Уладзіміра Караткевіча палягае ў разбурэнні стэрэатыпу ўспрыняцця беларускай нацыі выключна як сялянскай, у пашырэнні ўяўлення пра беларусаў як пра шляхецкую нацыю, у стварэнні нацыятворчых раманаў і аповесцяў (найперш «Дзікае паляванне караля Стаха», «Ладдзя Роспачы» і, вядома, «Каласы пад сярпом тваім»). Паэтызуючы і, адпаведна, пэўным чынам міфалагізуючы такіх гістарычных асоб, як Кастусь Каліноўскі, Уладзіслаў Сыракомля, Вінцэнт Дунін-Марцінкевіч, Францішак Багушэвіч, Станіслаў Манюшка і іншыя, па сутнасці, Караткевіч распачынае неабходную для любой нацыі традыцыю замацавання ў нацыянальнай літаратуры найбольш значных постацяў айчыннай гісторыі. Не менш важнай для нацыятворчасці з'яўляецца стварэнне цэлай плеяды герояў, здольных перамагчы дзікае паляванне і саму Смерць, вярнуцца з пекла, запаліць светач жыцця. І як сказаў у вершы «Валодзя Караткевіч на беразе Дняпра» Антон Рудак: «Ён прыйшоў і адзін нарадзіў Беларусь / І для першага разу някепска ўдалося».

Анатоль Бутэвіч: Ён, як ніхто да яго, здолеў так гістарызаваць сучаснасць і так асучасніць гісторыю, што ў кожнага нараджаецца пачуццё далучанасці да далёкіх спраў продкаў. Мэтанакіравана дабіваўся стварэння нацыянальнага міфа. Паэтызаваў гісторыю, каб прывабіць чытача.

Алесь Суша: Караткевіч перастварыў сучасную беларускую літаратуру, вывеў яе на якасна новы ўзровень, як гэта зрабіў у канцы XIX стагоддзя Францішак Багушэвіч, а ў пачатку XX стагоддзя — Максім Багдановіч. Караткевіч дазволіў беларусам ганарыцца беларускай літаратурай. І вяртання назад пасля падобных апорных пунктаў ужо быць не можа. Далей — толькі наперад.

Яўген Гарадніцкі: Ці варта падсумоўваць? Караткевіч прадаўжаецца!

Людміла РУБЛЕЎСКАЯ